

2.2 DELS TROBADORS AL DOLCE STIL NUOVO. LES TROBAIRITZ



Introducció

Les arrels de la poesia trobadoresca cal cercar-les en els inicis de l'esperit cortés que tingueren lloc a l'Aràbia preislàmica. L'escola de Bassora a Iraq fou el lloc on es prepararen els escriptors al S.VIII, però la plenitud arribà al S. IX, tot i que l'Islam sembla que en un principi fou magnànim amb aquest tipus de creació literària.

El punt de connexió entre l'amor cortés i l'occidental fou Al Andalus. Els trobadors occitans del S XI i XII necessitaven un canvi en les seues poesies i els van trobar en la poesia àrab.

En aquells dos segles Al Andalus era considerada un focus cultural europeu de gran rellevància. Els joglars hispans eren de tres religions: jueus, cristians i musulmans. Això facilità la influència ja que l'amor cortés "fina amor" només existia a la literatura àrab. Els poetes andalusís eren enviats sovint com a ambaixadors a altres regnes del nord de l'estat espanyol, i això posà en contacte les literatures peninsulars amb les del sud de França.

Quins trets comparteixen els dos codis amorosos? Veiem-ne alguns:

- a) La dama apareix distant i altiva, la qual cosa exigeix l'esclavatge i la submissió de l'amant que s'agenolla i s'ofereix com a esclau rendint-se als peus de l'estimada.
- b) L'obediència i el servei amorós, com per exemple diu Guilhem de la Tor que emprà l'expressió "obeir amor": "anz ai meillor cor, qu'eu non souill, cascun iorn d'amor obeir que.m fai vos, bella domn, amar qu.m pogratz mo mal alleujerar". Bernat de Ventadorn digué: "Domma, vostre sui e serai, del vostre servici garnitz". La humilitat amorosa i l'obediència a la dama com a simple reacció a l'arrogància masculina només apareix a la literatura àrab.
- c) El gust pel sofriment i el dolor com a expressió d'un desig impossible apareixen primer a la poesia feta en llengua àrab i després als trobadors. En canvi, Ovidi concebia l'amor com a plaer i satisfacció, no com a desig no correspost. Ací teniu un enllaç per sentir el poema en la versió original en àrab: (https://www.dropbox.com/sh/sdb08snttdb9sxr/AACTHG7p2O2_lyNe59Q_rgOja/06_La_ma_de_lAlba.MP3?dl=0) i i tot seguit trobeu la traducció en català:

LA MÀ DE L'ALBA



Era talment un junc i li dringaven les joies
cada volta que jovent i ebrietat
l'embargaven.

Els seus llambrecs de gasela, el seu coll
de cérvol blanc,
els seus llavis de vi roig, les seues dents
de bromera.

Com els estels entrellacen la lluna
ella es dreçava amb la túnica d'or.

Sota el vel de la nit junts ens vam fondre
fins que la mà de l'alba el va esgarrar.

Ibn Khafaja (Alzira 1058-1139)

“Quan va estar davant els meus ulls sense cap vel, jo vaig veure un cos perfecte.
Quins múscles, quins braços jo contemplava i tocava!
Com la forma dels seus pits es prestava a les carícies!
Quin ventre llis sota aquests pits sense defecte!
Quins malucs amplis i abundants!
Quina joventut en les cames!
Però, per què detallar-ho?”

Res vaig veure que no meresquera ser lloat, i nua vaig prendre el seu cos contra el meu.

Qui no sap la resta?

Quan vam estar fatigats, vam descansar.

Tant de bo poguera transcórrer així per a mi amb freqüència el migdia!"

La lírica a Occitània

Durant els segles XII, XIII i XIV es desenvolupa a Occitània una literatura que posa de manifest els sentiments dels seus creadors: els trobadors. Fou l'alternativa a allò que feien els monjos en llatí. El veïnatge entre Catalunya i Occitània féu que els habitants de Provença -com així també es pot conèixer aquest territori- cercaven protecció del rei de la Corona d'Aragó, cosa que els va proporcionar fins la derrota de Muret el 1213 al sud de Tortosa. Això provocà que els lligams culturals i polítics entre els dos territoris esdevingueren alhora literaris i que els trobadors catalans empraren l'occità com a llengua de creació poètica fins al S.XV. Aquest fenomen també va ocórrer al nord d'Itàlia.



Aquesta poesia naix en un ambient aristocràtic i l'enginy dels seus creadors (alguns d'ells pobres) possibilita el contacte amb les classes altes de la societat feudal i això oferí prestigi social i reconeixement.

La influència trobadoresca s'escamparà per França, Alemanya, Itàlia i Portugal. L'època d'esplendor se situa entre 1162 i 1213.

Els cançoners són recopilacions de la poesia occitana des del S. XIII fins al XIV. De vegades, amb notació musical. Solien estar ordenats per gèneres o per autors. D'altres presentaven estrofes escollides. També podien anar acompanyats de miniatures, retrats dels trobadors- dibuixos que revelaven actituds dels joglars.

Pel que fa a la versificació hem de dir que el recompte sil·làbic és igual en francès, occità i català, és a dir, que es compta fins el darrer accent de cada vers. La cesura divideix el vers en dos hemistiquis: 4 + 6, 6 + 4 o 5 + 5 síl·labes. Les rimes podien ser agudes (masculina- oxítona) i planes (femenina- paroxítona).

Hi ha una sèrie de gèneres que estan condicionats pel contingut:

poesia amorosa: caracteritzada per la cançó, formada per idees ordenades sense desviacions.

el sirventés: és una composició que mostra ira, la repressió, el discurs moralitzador i la polèmica literària.

el plany: lamentació fúnebre que podia convidar al lament, al llinatge del difunt, a l'enumeració de persones tristes per la seua mort, lloança de virtuts del difunt, oracions per ell...

l'alba: servia per fer palés el desig de dos amants que havien passat la nit junts ja que havia arribat l'eixida del sol i s'havien de separar.

la pastorel·la: com el seu nom indica és l'encontre entre un cavaller i una pastoreta. Els dos dialoguen, ella o bé acaba lliurant-se a ell per favors de la seua família o bé es fa pregar.

La poesia occitana era el resultat d'un treball mesurat i rimat: La improvisació era quasi impossible, només en ambients cultes i refinats. Allò més normal era la correcció perquè es pogués transmetre el text complet i els joglars pogueren aprendre-se'l.

Aquesta poesia occidental promou una nova relació home-dona, car la segona abans estava predestinada a anar a la guerra, havia de ser menor d'edat i sols havia de ser capaç per a procrear. A partir d'ara la dona promociona a la societat feudal.

Quant als joglars cal dir que eren els encarregats de divulgar la poesia amb cants i música. Els grans senyors en tenien de permanents. Hi havia de dos tipus:

a) joglars de gestes: que improvisaven molt, de caràcter més camperol.

- b) els joglars lírics que eren més fidels al text, el qual era més complicat de ritme, mètrica i melodia.

Els trobadors

És un escriptor capaç de crear poesia arran d'una convenció literària. Elaboren poesies destinades a ésser escoltades, no llegides. La llengua emprada diferenciava el nom dels escriptors: si l'autor feia servir el llatí s'anomenava poeta, en canvi li deien trobador si utilitzava l'occità.

Abans hem esmentat que hi havia trobadors pobres. Ara afegim que hi havia de rics com reis afeccionats com Ricard, cor de lleó, Alfons I de Catalunya i altres membres de la petita noblesa com Guillem de Cabestany.

Tot i això hi ha poemes creats per dones, **les trobairitz**.

D'entre totes elles destaquem la comtessa de Dia que tal vegada s'anomenà Beatriu. Les seues cinc cançons constitueixen un dels exemples més apassionats. S'hi remarca els rebutjos rebuts per una senyora que vol que els seus braços siguin el coixí on descansa el seu amant:

“eu l'autrei mon cor e m'amor, mon sen, mos huolls e ma vida”



Segons un estudi fet per Eloi Biosca a *Viure en un castell de la frontera: passeig virtual pels segles XI i XII* (Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2000) destaquem el següent:

“Les trobairitz, per la seva banda, també canten als cavallers i trobadors, no pas als seus marits. L'amor no era molt freqüent entre els matrimonis nobles ja que els casaments es feien per interessos polítics o militars de les dues famílies. Els sentiments no comptaven en les unions feudals, de manera que sovint l'amor s'expressava fora del matrimoni. L'amor cortès ha de ser gratuït i lliure, i aquestes condicions no es donaven normalment en

el matrimoni noble, per tant l'amor veritable no podia existir sinó fora de les normes socials. Si la parella accepta aquest amor neix entre ells una complicitat perfecta. L'amor cortès és secret, ja que la dama ha de guardar el seu honor de calúmnies i gelosies que podrien arribar al seu marit. L'amor, doncs, és perillós. Es creen entre els amants uns vincles semblants als feudals. Ella és la senyora i l'amant es declara el seu vassall. El joc de l'amor cortès entra en l'ideal cavalleresc de manera que el cavaller tria la seva dama, que no és la seva dona, porta un objecte que ella li ha donat i lluita per ella per tal d'obtenir una paraula o un gest de reconeixement. Les trobairitz, que eren mullers i filles de nobles, escrivien poemes directes i sensuals, que valoraven de l'amic sobretot la fidelitat.”

Coneixem detalls biogràfics gràcies a les obres anomenades vides. Aquestes aportaven dades del naixement, la condició familiar, estudis i viatges. La conclusió és que podem creure allò que és versemblant i deixar de banda allò que no ho és d'aquestes obres amb contingut documental.

Les razós són les circumstàncies o finalitats d'alguna poesia. Mostraven uniformitat d'expressions, llengua i fòrmules.

Remarquem que hi havia dos estils dins de la poesia trobadoresca d'influència clàssica llatina, ja que existia “el ornatos facilis” i “ornatos difficilis”:

Trobar lleu: era un estil més fàcil d'entendre, amb poques complicacions estilístiques, sense caure en allò vulgar i una versificació més senzilla.

trobar clus/ric: és una poesia hermètica, amb expressions difícils-rebuscades i una rígida versificació.

Bernat de Ventadorn (1130-1145) fou un popular trobador occità. Tal volta aprengué l'art de cantar i d'escriure del seu protector, el vescomte Eble III de Ventadorn.

Valga com a exemple aquesta composició que podeu escoltar en versió original cantada en aquest enllaç <https://www.youtube.com/watch?v=2l-H6eG2SsY>. Segons Lola i Alfred Badia, és potser la peça més famosa de tota la tradició trobadoresca... “És un poema de desesperació i mor, en què l'enamorat, definitivament acomiadat per la dama, marxa a un ombrívol exili interior de silenci i de dolor. L'alosa planejadora de la primera estrofa, paral·lel figurat de l'abandonament íntim a la joia, també

es merescudament famosa (i vegeu més avall el tema del mirall i els ulls, que és el tema de Narcís).”

A continuació teniu la traducció d'Alfred Badia:

Quan veig l'alosa aletejar
joiosa al raig matinador,
com defalleix i es deixa anar,
que el cor li vessa de dolçor,
tan gran enveja m'ha copsat
d'aquell ocell que veig joiós,
que em meravell que el cor, dardat
pel gran desig, no en resti fos.

Ai las, que poc que sé d'amar,
tant que me'n creia sabedor!
Perquè d'amar no em puc estar
la qui no sap raó d'amor
Roba el meu cor, que és furt malvat,
i el cor del món i el seu, tots dos,
i fuig, deixant-me, en soledat,
desigs ardents, cor anhelós.

Senyor de mi no só d'ençà
d'aquell instant enfollidor
que em va deixar sos ulls mirar,
mirall plaent de gran claror.
Oh mirall, des que m'hi he guaitat
m'he mort endintre sospirós,
car endinsant-m'hi, m'hi he ofegat,
així en la font Narcís formós.

Dames que em feu desesperar
ja no em tingueu per defensor,
que si us volia perdonar
ara heu perdut el meu favor
Veig que cap dama no m'ha aidat
davant la qui em forneix dolors,
car totes sou en falsedat
iguals a infondre les llangors.

La meva dama advera pla
que és dona, cimbell traïdor;
oblida el que ha de desitjar
i fa allò que és ofenedor.
Caigut avall, só malfadat
com foll que es llança als xucladors.
De massa enlaire que he pujat
ara em fereix un fat irós

De pietat ja no n'hi ha
-jo mai no en fui coneixedor-,
car qui l'hauria de servir
no en té pas gens. Qui en té, Senyor?

Oh, quina estranya crueltat,
deixar que em mori, dolencós
orbat de bé i de pietat,
sense l'ajut d'ella amorós!

Puix que no em val plorar o pregar
ni el dret que tinc pel meu dolor,
i el meu amor és ben en va,
ja no li faig cap més llaor.
M'allunyo d'ella, ja he finat,
m'ha mort i marxo malmirros
no sé pas on, exiliat
de sa volença, entre foscors.

Tristany, si res no us he donat,
deixant el cant, a exili ombrós
d'amor i joia bandejat,
és perquè fujo, corcuitós.

La lírica galaicoportuguesa

Durant els S. XIII i XIV naix a l'extrem nord-oest de la Península Ibèrica aquesta poesia. No sols la conreaven poetes en llengua portuguesa sinó també castellans com Alfons Xé el Savi. Aquest idioma era extrany per al poble com ocorria quan els trobadors catalans empraven l'occità. Fins el S XIV a Castella i el S.XV a Catalunya, les poesies no es faran en llengua pròpia.

En queden unes 2000 poesies que podem classificaren quatre grups:

- * Poesia cortesana/provençalitzant
- * Cantigas de Amigo
- * Cantigas de Santa maria alfonsies (sacres)
- * Cantigas d'escarni i maleir (burlesc)

Estudiem breument les primeres perquè són conseqüència de l'influx provençal. Es tornen a repetir els mateixos cànons temàtics. El poeta submís canta a una dama de classe social alta i invoca amb el pseudònim mia senhor /midons amb què els trobadors invocaren les senyores. S'analitza l'amor i s'idealitza amb fòrmules repetitives, ja que insisteixen també en la mort per amor amb les angoixes anteriors que això comportava. La influència de la poesia occitana és present en molts àmbits: l'actitud del poeta, la temàtica, l'expressió, l'estrofisme i la terminologia.

Els gèneres que conreaven les arrels trobadoresques foren el descordo (musical), el planto (mort d'algun personatge) la tençon (debat entre poetes) i la pastorel·la (que adquireix personalitat pròpia en contaminar-se de las Cantigas de Amigo).

Un altre influx que van rebre fou de las “jarchas” on la donzella sofria penes d’amor que s’acomia del seu amor i rep consell de la germana o amiga: És l’amor oposat de la literatura trobadoresca.

Dolce stil nuovo



Tant els trobadors italians del nord com els poetes de l’escola siciliana necessitaven renovar els temes, situacions i tòpics de l’amor cortés occità. Calia doncs transformar també les condicions socials dels protagonistes de les composicions poètiques.

Ara els poetes estan relacionats amb la burgesia comerciant amb preparació universitària que emana de Bolonya. Açò els feia molt diferents pel que fa a la

preparació intel·lectual dels trobadors provençals que tenien com a eix central els conceptes medievals i cavallerescs. Aquests paràmetres ja no quadren en la Itàlia del S. XIII i tot el món de l’amor cortés sona estrany i caduc en repetir-se en italià.

Destaquem en aquest sentit Guittane d’Arezzo i Bonagiunta Orbicciani que en foren els precursors.

En acabat cal remarcar l’aportació dels dos escriptors que marquen les línies a seguir i les seues aportacions es consideren “manifestos poètics”.

Guido Guinizelli (1230-1276) considerà la donna com un angel i també com un estel.

Guido Cavalcanti (1259-1300)

En resum podem assenyalar que la noblesa no procedeix de la sang, del llinatge, sinó de les virtuds del cor; és a dir, que només és noble qui té el cor gentil: Són conceptes escolàstics oposats radicalment als medievals. La bella donna suscita en l’home de cor gentil la noblesa al cor i això el proveeix de les virtuds necessàries per elevar-lo a Déu.

Hi ha per tant un paral·lelisme entre l’àmbit amorós i el religiós:

l'àngel és el mitjancer entre Déu i l'home; la dona és la mitjancera entre Déu i l'amant i d'ací ve el concepte de "donna angelicata".

Els trobadors la veien com una dama feudal i els italians en canvien el concepte depurant la visió sensual i tenyint-lo d'uns cristianisme que després aprofitarà Dante per a Beatriu.

La donna produeix felicitat a l'estimat amb l'esguard i el somriure. L'ajuda a fer-lo desprendre de la materialitat de la terra i portar-lo a l'adoració contemplativa, sense el vassallatge trobadoresc.

La dona està marcada per la castedat, les virtuts morals, la modèstia, la pietat i totalment allunyada del pecat. Tot açò ho trobem dins de l'àmbit espiritual. Pel que fa al físic ella s'assembla a un àngel.

Guido Cavalcanti marca el nou concepte d'amor dins de les línies de l'escolàstica, el qual està considerat com una potència d'acord amb la idea d'Aristòtil. Així doncs l'amor roman a la memòria i acaba fent-se públic.

“Donna me prega, - per ch'eo voglio dire
d'un accidente - che sovente - è fero
ed è sì altero - ch'è chiamato amore:
 sì chi lo nega - possa 'l ver sentire!
Ed a presente - conoscente - chero,
perch'io no spero - ch'om di basso core
 a tal ragione porti canoscenza:
ché senza - natural dimostramento
non ho talento - di voler provare
là dove posa, e chi lo fa creare,
 e qual sia sua vertute e sua potenza,
l'essenza - poi e ciascun suo movimento,
e 'l piacimento - che 'l fa dire amare,
e s'omo per veder lo pò mostrare.

In quella parte - dove sta memora
prende suo stato, - sì formato, - come
diaffan da lume, - d'una scuritate
 la qual da Marte - vène, e fa demora;
elli è creato - ed ha sensato - nome,
d'alma costume - e di cor volontate.
Vèn da veduta forma che s'intende,
che prende - nel possibile intelletto,
come in subietto, - loco e dimoranza.
In quella parte mai non ha possanza
 perché da qualitate non descende:
resplende - in sé perpetüal effetto;
non ha diletto - ma consideranza;
sì che non pote largir simiglianza.

Non è vertute, - ma da quella vène
ch'è perfezione - (ché si pone - tale),
non razionale, - ma che sente, dico;
 for di salute - giudicar mantene,
ch la 'ntenzione - per ragione - vale:
discerne male - in cui è vizio amico.
 Di sua potenza segue spesso morte,

se forte - la virtù fosse impedita,
la quale aita - la contraria via:
non perché oppost' a naturale sia;
 ma quanto che da buon perfetto tort'è
per sorte, - non pò dire om ch'aggia vita,
ché stabilita - non ha signoria.
A simil pò valer quand'om l'oblia.

L'essere è quando - lo voler è tanto
ch'oltra misura - di natura - torna,
poi non s'adorna - di riposo mai.
 Move, cangiando - color, riso in pianto,
e la figura - con paura - storna;
poco soggiorna; - ancor di lui vedrai
 che 'n gente di valor lo più si trova.
La nova - qualità move sospiri,
e vol ch'om miri - 'n non formato loco,
destandos' ira la qual manda foco
 (imaginar nol pote om che nol prova),
né mova - già però ch'a lui si tiri,
e non si giri - per trovarvi gioco:
né cert' ha mente gran saver né poco.

De simil tragge - complessione sguardo
che fa parere - lo piacere - certo:
non pò coverto - star, quand' è sì giunto.
 Non già selvagge - le bieltà son dardo,
ché tal volere - per temere - è sperto:
consiegue merto - spirito ch'è punto.
 E non si pò conoscer per lo viso:
compriso - bianco in tale obietto cade;
e, chi ben aude, - forma non si vede:
dunqu' elli meno, che da lei procede.
 For di colore, d'essere diviso,
assiso - 'n mezzo scuro, luce rade.
For d'ogne fraude - dico, degno in fede,
che solo di costui nasce mercede.

Tu puoi sicuramente gir, canzone,
là 've ti piace, ch'io t'ho sì adornata
ch'assai laudata - sarà tua ragione
da le persone - c'hanno intendimento:
di star con l'altre tu non hai talento.